

TAIDATKOS SOLOTELLA SUOMEN KIELEN? INSTRUKTIIVIN KÄYTTÖÄ VANHASSA KIRJASUOMESSA

Suomen kielen yksikön genetiivi (ja genetiivin näköinen akkusatiivi) sekä yksikön instruktiivi eivät poikkea toisistaan ilmiänsultaan, joten vain konteksti osoittaa sijakategorian. Konneksiossa *suomen kielen* jälkimmäinen komponentti katsotaan ilman muuta joko genetiiviksi tai akkusatiiviksi (*suomen kielen taito, opettelin suomen kielen*), eikä *kielen*-esiintymää juuri voikaan nykykielessä tulkita instruktiiviksi. Sitä vastoin vanhassa kirjasuomessa moni esiintymä on nimenomaan instruktiivi: » – – joka *suomen kielen* taittaisn kutzua Wirta-hewoixexi» (Frosterus 1791: 47).

Agricolan aapisen esipuheeruno alkaa seuraavasti:

»Oppe nyt wanha, ia noori,
joilla ombi Sydhen toori.
Jumalan keskyyt, ia mielen,
iotca taidhat *Somen kielen*.»

Kaisa Häkkinen esittää teoksessaan Agricolasta nykyaikaan (1994: 210) Agricolan sanaliiton *Somen kielen* näytteenä instruktiivin käytöstä. Osmo Ikola on Häkkisen teoksen arvostelussaan (1994: 135) puuttunut *kielen*-muodon tulkintaan: »Mitään varauksia esittämättä tekijä pitää otteen viimeistä sanaa *kielen* instruktiivina – –. Oman käsitykseni mukaan se on akkusatiivi.» Käsitystään Ikola perustelee sillä, että instruktiivi on ensinnäkin outo transitiivisen *taittaa*-verbin yhteydessä ja että Agricola muutenkin viljelee nykykäytännön vastaisia akkusatiiviobjekteja (siis vaikkapa *taittaa suomen kielen pro suomen kieltä*).

Martti Rapola (1967: 47–48) on modernistanut Agricolan aapisen alkusäkeet seuraavasti: »Oppikaa vanhat ja nuoret, jotka taidatte suomen kieltä ja joilla on terve, al-

tis [tuore] sydän, Jumalan käskyt ja mieli.» Rapola tulkitsee niin muodoin *kielen*-asun Ikolan tavoin akkusatiiviksi. Toisaalta Rapola on samassa teoksessa modernistanut myös otteen Psalmtarin esipuheerunosta — ja täydentänyt samalla puuttuvia verbimuotoja. Tässä näyte, jossa Rapolan täydennykset (mts. 42, 44) on sijoitettu hakasulkeisiin: »Kun ensin on [saatu, olemassa] Abckirja, [ja] siitä [olet saanut] uskonopin alkeet, ja [olet saanut] Rukouskirjasi sangen hyvän, monia asioita täynnänsä [olevan] ja syvän. Sen jälkeen [sait] sen Uuden Testamentin Herran armosta läpitse präntin – –.»

Jos myös mainitut Agricolan aapisen säkeet täydentää lisäämällä *taittaa*-verbin määritteeksi infinitiivin, *kielen*-muodon voi tulkita instruktiiviksi: »Oppikaa nyt – – Jumalan käskyt ja mieli, jotka [te] voitte [lukea] suomen kielellä». Instruktiivitulkinnassa relatiivipronominin korrelaattina on *Jumalan keskyyt, ia mielen* eikä *wanha, ia noori*, kuten akkusatiivitulkinnassa. Olen itse vanhan kirjasuomen lukemistoni selityksissä lähes vuosikymmen sitten (1989a: 6) katsonut, että kyseessä on instruktiivi; käsitykseni perustui lähinnä siihen, että *kielen, kielin* -tyyppisiä instruktiiveja oli vanhoissa teksteissä melko runsaasti. Katsauksessani 1500- ja 1600-luvun äänne- ja muotooppiin (1989b: 60) totesin, että *suomeksi, suomen kielellä* -tyyppisten ilmausten vastineena on vanhassa kirjasuomessa usein instruktiivi, *kielen* tai *kielin*. Samassa yhteydessä olen esittänyt näytteitä 1600-luvun saarnoista: Ikalensis 1659 » – – kirjoitit he – – Latinan, Graecaan, ja Hebraen *kielen*; JESUS Nazarenius»; Flachsenius 1680 » – – sai suuren halun – – lueskella Oppenuiten Miesten kirjoituxia Ruotzin

kielin»; Procopaeus 1690 » – – kirjottain monda – – Kirja Graecan, Latinan, Ruotzin ja Suomenkielin».

Instruktiivin käyttö esitetynlaisessa kontekstissa jatkuu 1700-luvun kirjoituksissa: Almanacka 1762 » – – cutzutan ruotzin kielin Tång»; Lizelius 1775 esip. » – – asetti Kuninkallinen Majesteti – – Arpa wedon, joka kutzutan Ruotzin kielin Nummer-Lotteri»; Chydenius 1788 »[on antanut ulos katekismuksen] sekä Ruotsin että Suomen kielin»; Gananderin sanakirja 1787 *solotella suomen kjelen* 'tala redigt finskan', *selittäisin suomin* [Sic!] *kielin* 'jag skulle tolka på finska' (sivukäsialalla lisätty: *suomen kielen idem*);¹ *kjelin kullin kuhuttelen* 'med söt tunga begär'; *myötä kjelin puhuu* 'smickrande'. Instruktiivimuotojen ohella käytetään muita sijoja, esim. *Suomen Kielellä* (Lizelius 1775 esip.), *äitins kielessä* 'äidinkielellään' (Almanacka 1744) ja Gananderin sanakirjan ilmaukset *meidän kielellä* 'på vårt språk', *saxan kjelellä* 'på tyska', *linnun kielellä*, *puhu suomaa* l. *suomexi* 'tala på finska', *latinaxi se nijn kuuluu* 'det lyder så på latin'. Aivan kuten nykyäänkin käytössä ovat ilmaukset *suomen kielellä* ja *suomeksi* sekä lisäksi nykykielestä poikkeavat instruktiivi-ilmaukset.

Ikola arveli kritiikissään (1994: 135), että Häkkisen instruktiiviksi tulkitsema *kielen* oli outo nimenomaan *taitaa*-verbin yhteydessä. Näin onkin, ellei Agricolan säetä täydennä edellä esittämälläni tavalla niin, että siihen tulee instruktiivimääritteen (ad-

verbiaalin) luontevasti salliva pääverbi (esim. *lukea*). Toisaalta kyseinen tulkinta on vain toinen kahdesta vaihtoehdosta; yhtä hyvin *kielen*-muodon voi katsoa akkusatiiviksi Ikolan ja Rapolan tavoin. Olen itsekin vähitellen päätenyt akkusatiivitulkiintaan, kun olen jatkanut vanhan kirjakielen tutkimista ja tutustunut tarkemmin *taitaa*-verbin konteksteihin. Luonnollisesti tätä verbiä käytetään ennen kaikkea modaalisena apuverbinä verbiketjussa, mutta se on vanhasa kirjakielessä luonteva myös nominiojektin yhteydessä. Kävin läpi Gananderin sanakirjasta (1787) satakunta *taitaa*-esiintymää; näistä viidessä verbiin liittyi nominiojekti, muissa infinitiivi.² Nominiojekteja: *taidatkos latinata?* 'kan du latin', *taitaa oikian nuotin* 'håller rätt melodi', *ej se taida suomaa* 'kan ej finska', *ej se wielä taida aapista* 'kan ej än en gång abc-boken'.

Mikään ei siis estä pitämästä Agricolan säkeen *kielen*-muotoa akkusatiivina. Entäpä Gananderin sanakirjan esimerkki *solotella suomen kjelen* (vrt. myös alaviitteen 1)? Onko siinäkin akkusatiivi (x osaa puhua 'selvän suomen') vai ehkä instruktiivi (x osaa puhua 'selvällä suomen kielellä' tai 'suomeksi')? Näyttää siltä, että Ganander on instruktiivitapauksissa suosinut monnikkoa (*kjelin*), ja sanakirjassa esitetty rinnakkaisilmaus *suomen kielen* on käsikirjoitukseen sivukäsialalla tehty lisäys (sivukäsialoista ks. sanakirjan esipuhe s. X). Jos Gananderin ruotsinnoksiin voisi luottaa, olisi myös käännöksen määräinen muoto *finskan* ('tala redigt finskan') vihjeenä

¹ Osmo Hormia (1961) on jäljittänyt näiden Gananderin esimerkkien alkuperän. Edellinen löytyy SKS:n kansanrunousarkistossa olevasta käsin kopioidusta runosta, jota Hormia (mts. 145, 422) arvelee »kansanmiehen tekemäksi»: *Wielä taitaisi tawalla – – Solotella suomen kielen*. Jälkimmäisen lähde on Hormian mukaan (mts. 141, 402) Matthias Remeksen »Yxi wähä walitus-wirsi» (1757): *Selittäisin Suomen kielin Wähäisen Walitus Laulun*.

² Modaaliverbillä *taitaa* on jo Gananderin sanakirjassa vaihdellen dynaaminen, deonttinen tai episteeminen merkitys: *en taitanut nähdi* 'förmådde ej se' (dynaaminen, ts. 'en kyennyt'), *en minä taida antaa ajnikkiani* 'inte kan jag ge mitt endaste' (deonttinen), *ei taida pijsata* 'det lär ej spisa', *taitaa nijn olla* 'det kan så vara' (episteeminen). Nykylukija tulkitseisi seuraavan näytteen *taitaa*-verbin episteemiseksi, mutta sanakirjassa sillä on dynaaminen ('pystymisen') merkitys: *kyllä se taitaa valehdella* 'nog kan han ljuga'.

mahdollisesta akkusatiivitulkinnasta. Sana-kirjan ruotsinnoksiin on kuitenkin koke-mukseni perusteella suhtauduttava varauk-sellisesti, joten kyseisen ruotsalaisasun määräisyyttä ei voi ottaa tulkinnan kritee-riksi. En pysty aukottomasti osoittamaan, »solotteliko» Gananderin siteeraama rah-vaanrunoilija »suomen kielen» vai »suo-men kielellä».

Agricolan aapisen esipuhe-runossa esiintyvän sanaliiton *Somen kielen* tulkin-nassa ei siinäkään ole yhtä ainoata ehdot-toman varmaa vaihtoehtoa, joko akkusatii-via tai instruktiivia. Kaisa Häkkinen olisi kirjakielen historian yleisesityksessään (1994) voinut mainita vaihtoehtoisesta tul-kinnasta tai sitten valita osuvamman näyt-teen valaisemaan instruktiivin käyttöä. Ak-kusatiivitulkinnan mahdollisuutta ei olisi ollut esimerkiksi Agricolan lauseessa »Eu-angelium – – tydhe *Somenkielen*, quin – – Hyue Wsisanoma» (ts. evankeliumi merkit-see suomen kielellä ~ suomeksi hyvää uu-tista). ■

PIRKKO FORSMAN SVENSSON
*Kielikeskus, PL 4 (Fabianink. 26),
00014 Helsingin yliopisto*
Sähköposti:
pirkko.forsman-svensson@helsinki.fi

LÄHTEET

- AGRICOLA, MIKAEL = Mikael Agricolan teokset I–III. Näköispainos. WSOY, Porvoo 1931.
- Almanakat 1744, 1762. Helsingin yliopis-ton kirjaston mikrokorttikokoelma.
- CHYDENIUS, JACOB 1788: Yhden Ewange-liumin Opettajan Kerskaus. Haukipu-taan kappalaisen Erik Frosteruksen ruumissaarna. Wasa.
- FORSMAN SVENSSON, PIRKKO 1989a: Vanhin-ta kirjasuomea 2. Katsaus vanhan kir-jasuomen ortografiaan ja tekstikom-mentaari. Käsikirjoite. Umeå univer-sitet, Umeå.
- 1989b: Vanhinta kirjasuomea 3. 1500- ja 1600-luvun äänne- ja muoto-oppia. Käsikirjoite. Umeå universitet, Umeå.
- FLACHSENIUS, JACOBUS 1680: Yhden oikian Christityn Hengellinen Hahmo ja Muoto. Uskelan kirkkoherran vaimon Catharina Haaksin ruumissaarna. Turusa.
- FROSTERUS, JUHANA 1791: Hyödyllinen Huwitus Luomisen Töistä. Turusa.
- GANANDER, CHRISTFRID 1787: Nytt Finskt Lexicon. Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 676, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuk-sen julkaisuja 95. SKS & Kotimais-ten kielten tutkimuskeskus, Helsinki 1997.
- HORMIA, OSMO 1961: Gananderin sanakir-jan lähteet. Suomalaisen Kirjallisuus-den Seuran toimituksia 271. SKS, Helsinki.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: Agricolasta nyky-kieleen. Suomen kirjakielen historia. WSOY, Helsinki.
- IKALENSIS, ABRAHAM 1659: Jesuxen Chris-tuxen Meidän ainoan wälimiehem, Kärsimisen Historia. Aboae.
- IKOLA, OSMO 1994: Kokonaisesitys kirja-suomen historiasta. – Sananjalka 36 s. 130–140.
- LIZELIUS, ANTTI 1775–1776: Suomenkieli-set Tieto-Sanommat. Näköispainos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1994.
- NUUTINEN, LIISA (toim.) 1997: Christfrid Gananderin Nytt Finskt Lexicon. Hakemisto. Suomalaisen Kirjallisuus-den Seuran toimituksisa 688, Koti-▷

maisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 100. SKS, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.

PROCOPAEUS, CHRISTIANUS 1690: *Uscollinen ja hyvä Jumalan Huonen Haldia. Piispa Gezelius vanhemman ruumis-saarna.* Turusa.

RAPOLA, MARTTI 1967: *Suomenkielinen*

proosa Ruotsin vallan aikana. Tietolipas 49. SKS, Helsinki.

REMES, MATTHIAS 1757: *Yxi wäähä walitus-wirsi – – kirkoherran Idensalmen ja Pielaweden seuracunnisa Mag. Henric Helsingiuksen päätetystä – – wael-luxesta – –.* Turusa.

KAUKOKIRJOITTIMET JA KIELENTUTKIMUS

Virittäjässä (3/1998 s. 386–397) oli Pirkko Nuolijärven mielenkiintoinen kirjoitus »Media ja kielentutkimus». Seuraavassa pieni kommentti, joka ei vie tutkimusta hiventäkään eteenpäin mutta joka kuitenkin voi valaista asian taustoja.

Nuolijärvi puhuu siitä, »miten sähköpostinkäyttäjien tai irkkaajien kieli on irtautunut kirjoitetun kielimuodon konventioista» (mts. 391), ja antaa myös esimerkin »irkkaajien eli internetjuttelijoiden maailmasta» (mts. 393). Tähän minulla ei ole mitään vastaväitettä. Haluan vain lisätä, ettei ilmiö sinänsä ole uusi, vasta tietokoneiden, saati Internetin, synnyttämä.

Suomen viime sodan loppuajat palvelin viestitys- ja salakielipuuseerina Merivoimien esikunnassa Helsingissä. Siellä oli viestikeskus, jossa oli ympärivuorokautinen päivystys. Aina oli paikalla yksi upseeri ynnä muutama lotta, joskus yöllä upseeri yksinkin. Hyvin paljon käytettiin kirjoituskoneen tapaista kaukokirjoitinta (Creed tai Hell), jonka antamat sykäykset kulkivat puhelijohtoja myöten. Tarpeen vaatiessa viestit vielä olivat salakirjoitusasussa, mutta se ei vaikuta nyt käsiteltävään asiaan. Meidän useimmin tarvitsemamme yhteydet olivat Mikkelissä oleva päämaja (peitenimi Lokki), Kotkassa oleva Laivaston esikunta (Hyle) ja Tukholmassa oleva Suomen suurlähetystö, jonne yhteyttä pidettiin erityyppi-

sellä koneella. Myös alempiin yksikköihin oli yhteyksiä. Merivoimien esikunnan peitenimi oli Ahti.

Nämä kaukokirjoitinyhteydet oli tietenkin tarkoitettu palvelemaan vain sodankäyntiä, ts. vain virallisten viestien välittämiseen. Mutta ihminen on sodassakin ihminen, ja niinpä hiljaisina aikoina syntyi virallisten viestien jälkeen usein kahdenkeskistä juttelua — varsinkin jos toisessa päässä oli nuori upseeri ja toisessa lotta. Eikä silloin tietenkään käytetty setäläläistä kirjakieltä, vaan puhetta muistuttavaa kieltä, kuitenkin kirjainasussa, jotakin samantapaista kuin Nuolijärven »irkkaajien» kielenkäytöstä mainitsema esimerkki (mts. 393). Kaikki tallentui paperinauhaan, ja jos olisin ollut kyllin kaukonäköinen, olisin ottanut tällaiset nauhat talteen. Mutta kun en ollut! Tuskin tällaisia nauhoja on missään tallella. Mainitsen asian vain osoittaakseni, että mainitunlainen kielellinen ilmiö oli olemassa jo yli puoli vuosisataa sitten. Kuinka mielenkiintoista olisikaan verrata silloista kaukokirjoitinjuttelijoiden kieltä nykyiseen internetjuttelijoiden kieleen! ■

OSMO IKOLA
Verkatehtaankatu 4,
20100 Turku